

ՎԵՐԺԻՆԵ ՍՎԱԶԼԻԱՆ. Հայոց ցեղասպանությունը և պատմական ճիշտությունը: Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2003, 145 էջ:
VIRJINI SVAZLIAN. The Armenian Genocide and Historical Memory. "Gitutium" Publishing House of the NAS RA, Yerevan, 2004, 160 p.

Միջազգային ասպարեզում հնազանդ ազգային է մեծանում հետաքրքրությունը Հայոց ցեղասպանության նկատմամբ՝ աշխարհի ասրեբեր երկրների կողմից ձևավորելով առարկայական սրահերացումներ: Այն ընկալվում և զիտակցվում է իբրև մարգկուլթյան ղեմ կատարված հրեշավոր ոճրագործություն: Ինդրի ճշգրիտ ըմբռնմանը նպաստել են, անշուշտ, պատմագիտական մի շարք աշխատություններ, փաստաթղթերի ժողովածուներ: Քաջ գիտակցելով հիշյալ իրադարձությունների բացահայտման գործում նաև ականատես-վերապրողների հաղորդած վկայությունների պատմաճանաչողական դերն ու նշանակությունը, բանասիրական գիտությունների գոկտոր Վեռմինե Սվազլյանը, սկսած 1955 թ., շուրջ 50 տարիներ ընթացքում, անձանձիր հետևողականությամբ ականատես-վերապրողներից պարտել, ճայնագրել, անսպարել և ուսումնասիրել է փաստավավերական վկայությունները, որոնցից յուրաքանչյուրն իրավաբանորեն ապացուցողական արժեք է ներկայացնում Հայ դատի արգարացի լուծման և Հայոց ցեղասպանության ճանաչման գործում:

Վ. Սվազլյանը Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ բաղմաթիվ աշխատություններ է հրատարակել՝ գիտական շրջանառության մեջ դնելով սկզբնաղբյուրային արժեք ներկայացնող տարբերություն յոգ նյութերը:

ՀՀ ԳԱԱ Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտի կողմից վերջերս լույս են ընծայվել Վ. Սվազլյանի «Հայոց ցեղասպանությունը և պատմական Հիշողությունը» իտրագրով գույգ գրքերը հայերեն (2003) և անգլերեն (2004), ականատես-վերապրողների լուսանկարներով, անգլերեն, ֆրանսերեն, թուրքերեն, ուսան-

րեն և հայերեն ամփոփումներով, ինչպես նաև 1915–1922 թթ. Օսմանյան Թուրքիայում երիտթուրքական կառավարության իրականացրած արևմտահայերի տեղահանության ու ցեղասպանության մասին գաղափար տվող գունավոր ուղեցույց քարտեզով: Աշխատությունն անգլերեն է թարգմանել Տիգրան Մուրկյանը, հրատարակվել է Վաշինգտոնի Հայ առաքելական Ս. Աստվածածին եկեղեցու հովիվ Հայր Վրթանես Կայայճյանի և Լուսինի Գ. Թուհյան համայնքային կիրակնօրյա հայկական գուրոցի տնօրինուհի Անահիտ Վազարյանի նյութական աջակցությամբ:

Սույն ուսումնասիրությամբ պատմաբանագիտության մեջ առաջին անգամ լուսաբանվում են Հայոց ցեղասպանության վերաբերյալ հուշապատումների սլատմափաստագրական-առարկայական էությունը, դրանց տիպաբանական և ժանրային առանձնահատկությունները, հետազոտվում են հուշապատումի գլխավոր անձի՝ ականատես-վերապրողի բարոյահոգեբանական խոնվածքի, աշխարհայացքի և անհատականության մի շարք կարևոր հատկանիշները: Ըստ հեղինակի, «...Առարկայորեն վերարտադրելով տվյալ ժամանակաշրջանի կյանքը, նիստ ու կացը, բարքերը, քաղաքական-հասարակական հարաբերությունները, վերապրողների հաղորդած հուշերն անմիջական են, ճշմարտացի, վավերական և ունեն հավաստի վկայությունների արժեք» (էջ 20):

Վ. Սվազլյանն իր ուսումնասիրության սկզբում ներկայացնում է պիտատեսական հետազոտություն, որտեղ, համեմատելով պատմական Հայաստանի, Գիլիկիայի և Անատոլիայի հայաբնակ 70 տեղավայրերի սնոատարիքային տարբեր իմբերի ներկայացուցիչների կողմից պատմված հուշերի

բուլանդակության համանմանություններ, եզրակացնում է, որ դրանցից յուրաքանչյուրը, իր եզակի ինքնատիպությամբ հանդերձ, միմյանց հաստատող, շարունակող, լրացնող ու ամբողջացնող վկայությունն է՝ միտված անձնականից ու առարկայականից դեպի համընդհանուրն ու համագգայինը: Բնաբան դարձնելով իր 600-ից ավելի ականատես-վերապրողներից մեկի՝ Տիգրան Օհանյանի (ծնվ. 1902 թ., Կամախ) «Իմ անցյալը իմ անցյալը չէ միայն, այլ նաև իմ ժողովրդի անցյալն է» իմաստախորհուրդ խոսքը՝ Վ. Սվալլյանը հանդուս է գիտական ճիշտ եզրակացություն, ըստ որի, «ականատեսների հուշերն իրենց ներքին բովանդակությամբ բնութագրում են ոչ միայն տվյալ անհատին ու նրա միջավայրը, այլև ողջ հավաքականությունը՝ դառնալով հայ ժողովրդի սլատմական հիշողությունը» (էջ 19):

Հեղինակի մի այլ եզրահանգմամբ՝ ժողովրդի պատմական հիշողությունը նրա ակադեմիկոսական բազմաբնույթ մասն է և այն երբեք չի մեռնում, այլ փոխանցվում է և հարատևում սերնդից սերունդ:

Առաջին համաշխարհային պատերազմի օրերին երիտթուրքական կառավարության կազմակերպած հայ երիտասարդների ղորահավաքի, զինահավաքի, հայ մտավորականության ձերբակալման, անգնն ու անդեկ մնացած կանանց ու երեխաների բռնի տեղահանության, կոտորածի և սլատմական այլ դժնդակ իրադարձությունների անմիջական սպալորությունների ներքո ստեղծված ժողովրդական ասրաբնույթ հայերեն և թուրքալեզու երգերը ևս, ըստ Վ. Սվալլյանի, հազեցած են խոր պատմականություն: Նման երգերի ժողովրդական բնույթը հեղինակը լուսաբանում է հիմք ընդունելով դրանց բազմապիսի տարբերակների ու փոխակերպումների իրողությունը: Հայկական ծագմամբ թուրքալեզու պատմական երգերի առկայությունը մեզանում Վ. Սվալլյանը պայմանավորում է Օսմանյան թուրքիայի որոշ փոփոխություններում դեռևս հնի-չերիներին՝ ժամանակաշրջանից հայերեն խոսքի հանդեպ գոյություն ունեցող քաղաքական որոշակի արգելքներով:

Ուսումնասիրության հեղինակն ամենայն մանրամասնությամբ ներկայացնում է համիդյան շարժարար քաղաքականությանը հաջորդած երիտթուրք կառավարության որդեգրած գաղափարախոսությունը, որի նպատակն էր բռնությամբ ոչնչացնել կամ ձուլել և թուրքացնել հայերին ու քրիստոնյա մյուս ժողովուրդներին, ստեղծել համաթուրանական, համախալապական համընդհանուր տերություն՝ Միջերկրական ծովից մինչև Ալթայի երկրամաս:

Ուսումնասիրության մեջ, հենվելով ականատեսների հաղորդած վկայությունների վրա, հեղինակը ներկայացնում է Թուրքիայի 1908 թ. Սահմանադրության ընդունման հետ կապված հայերի հույս ու հավատի, ցնծության մթնոլորտը, որը մեկ տարին չլրացած՝ 1909 թ., վերածվում է հուսախաբության, երբ Ադանան և շրջակա հայաշատ գյուղերը իթիհատականների վայրագությունների թիրախ են դառնում:

Հայոց ցեղասպանության (1915–1922 թթ.) պատմաքաղաքական իրադարձությունների այդ ամբողջ ընթացքը ներկայացնելիս հեղինակը, որպես փաստավերական սկզբնաղբյուրներ, վկայակոչում է ականատես-վերապրողների հաղորդած հուշերն ու պատմական բնույթի ժողովրդական երգերը: Պատմագիտական վերլուծությամբ հեղինակը կարևորում է դրանց բացառիկ դերը ոչ միայն իբրև անցյալի վկայություններ, այլև որպես ակադեմիկոսական նախագրողացում: Ցավոք, միջազգային հանրությունը ժամանակին չսաստից և ըստ արժանվունյն չդատասպարտեց Հայոց ցեղասպանությունը:

Ուսումնասիրությունն ավարտվում է հեղինակի հետևյալ եզրակացությամբ. «...Ահա թե ինչու առանձնապես կարևորվում է Հայոց ցեղասպանության պատմական ողջ ընթացքի, անմեղ նահատակների ու կորցրած երկրի մասին ականատես-վերապրողների փաստավերական, ժողովրդական վկայությունները սույն ուսումնասիրությամբ լույս աշխարհ հանելն ու գիտական շրջանառության մեջ դնելը, քանզի ցեղասպանությունը ոճի է, որը բացահայտվելու է նաև վկաների օգնությամբ: Իսկ ամենամեծ վկան ինքը՝ ժողովուրդն է.

որը, ցավագնորեն վերապրելով, պատմել ու գրել շարունակում է պատմել՝ վկայելով իր ողբերգական անցյալը: Անցյալ, որը հայ ժողովրդի անցյալն է, նրա պատմությունը, նրա պատմական հավաքական հիշողությունը, որը պետք է ներկայացվի աշխարհին ու մարդկության արդար դատին: Ուստի ժամանակն է, որ ներկայիս Թուրքիայի Հանրապետության կառավարությունը ևս քաջություն ունենա ընդունելու ինչպես գրավոր, նույնպես և բանավոր փաստերով հիմնավորված, ապացուցման կարիք չունեցող, սրտմական այն բացահայտ ճշմարտությունը, որը կոչվում է Հայոց ցեղասպանություն» (էջ 125):

Ըստ հիշյալ գրքերի խմբագիր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ Սարգիս Հարությունյանի՝ «...Աշխատությունն ունի հույժ պատմական, անգամ քաղաքական արժեք ու նշանակություն, մասնավորապես այնտեղ զետեղված Հայոց ցեղասպանության սահմակեցուցիչ տեսարանները պատկերող բազմաթիվ հուշապատումներով և դերգործյան տառապանքներն ու ողբերգական մտորումներն արձանագրող ժողովրդական հայերեն ու թուրքալեզու երգերով: Կատարված է տքնաշան ու շնորհակալ մեծ աշխատանք Հայոց ցեղասպանությունից վերադարձների (որոնք արդեն չկան) խամրող հիշողությունից և հավերժ մոռացության վտանգից հայ ժողովրդի արևմտահայ հատվածի ողբերգական ու հերոսական պատմության անգուցական հուշերն ու երգերը փրկելու և անմահացնելու ուղղությամբ:

...Սույն ուսումնասիրության մեջ հեղինակն իր դրառած հարուստ ու բազմազան նյութերը հմտորեն զուգակցել է պատմական ստույգ փաստերի հետ, և ժողովրդական այդ նյութերը դարձել են պատմական ճշմարտությունները հավաստող, հիմնավորող, մանրամասնող ժողովրդական յուրօրինակ վավերագրեր: Հարկ է նշել, որ հեղինակն առաջինն է գիտական շրջանառության մեջ դրել Հայոց ցեղասպանության շուրջ հյուսված հիշյալ նյութերը: Հատկապես ժողովրդական հուշերն ու թուրքալեզու երգերը: ...Ականատեսների այդ հուշերը և մանավանդ թուրքալեզու երգերն ունեն պատմական վավերագրերի արժեք ոչ միայն հայ ժողովրդի ողբերգական այդ շրջանի պատմությունը ճիշտ հասկանալու և ըմբռնելու իմաստով, այլև Հայ դատի պաշտպանությունն առավել հիմնավորելու և հատկապես թուրք ու թուրքամետ պատմաբաններին ժողովրդական հուշերով և հենց թուրքալեզու երգերով ու նրանցում հնչող մեղադրանքներով հակահարված տալու առումով» (էջ 5-6):

Այսպիսով, հայ ժողովրդի հավաքական պատմական հիշողության վերաբերյալ Վերժինե Սվազլյանի ուսումնասիրության հայերեն և անգլերեն տարբերակներն իրենց փաստավավերական ու պատմաքաղաքական նշանակությամբ իրենց նպաստը կրեւորեն Հայոց ցեղասպանության ճանաչման ու Հայ դատի հետապնդման անժամանցելի ջանքերին:

ՍՎԵՏԼԱՆԱ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ